

Desátá přednáška: Osvícenství a jeho stín**24. dubna 2003**

Minule: Renesance hnutí elity, v křesťanském rámci, ale pokus o návrat k antické vzdělanosti – Renesance jako styl: zdání a opravdovost – Renesanční humanismus: kultivované lidství – Renesanční víra: elegantní obřad – Humanitas jako svoboda od hříchu a jako panství nad světem – Eklektismus – Borgiové a Moore: dvojí tvář renesance

Osnova na dnešek: Třicetiletá válka jako zlom: osvícenství jako vykročení – Dopad osvícenství: společenská smlouva, epistemologický subjektivismus, matematizace přírodovědy – Základní pojmy: rozum, přirozenost, pokrok. – Osvícenské strategie: despota a demokrat – Hodnocení osvícenství

Nejprve doháníme – nový materiál začíná na str. 5

(i) Dokončit z minula: Renesance

Z počátku jsme obhlíželi krajinu evropského žití, or renesance spíš stavební kameny novodobé evropské totožnosti

V českých dějinách žádný zlatý věk, ale pokud ano, pak právě renesance, která v českých zemích představuje údobí poměrné svobody a tudíž rozkvětu, vzdor zápasům (např imigrace do Čech za svobodou).

Zároveň problém: jak sloučit úsilí o svobodu s úsilím o pravdu?

Renesance vzpourou proti „pravdě“ ve jménu svobody (tolerance)

Tolerance vede k povrchnosti, tak lhostejnosti, hodnotovou strukturu nahradí chvilková výhodnost (mylně zvaná „pragmatismus“)

Nástup nové „pravdy“

Proto Renesance zasluhuje pozornost.

Minule tři medajlonky, Pico dela Mirandola (člověk jako středobod), Erasmus roterdamský (tolerance nejvyšší ctnost), Tomáš More (přirozenost jako vodítko, mírný hedonismus)

vyvstává dynamika: renesance odmítá dogmatismus, snášenlivost vede k povrchnosti,

povrchnost k mírnému hedonismu: jediná „přirozená“ orientace je přání slasti a odmítání strasti.

To vede k celkem nutně k sobeckému hedonismu, který se prosadí ve 30.leté válce a po ní jako realismus ve smyslu realpolitiky

Všimněte si: co bude znamenat „realismus“ záleží na tom, jak vnímáme „realitu“!

Realismus je u Masaryka humanistický, protože humanistické je jeho pojetí reality

(Hodnota a smysl jako osnova a útek skutečnosti)

i.a Proto ještě jeden medalionek: Nicollò Machiavelli

Machiavelli se obvykle cituje jako pozdější, ve spojení s Hobbesem, v údobí po 30. válce, věk Komenského všenápravy - ač žil 1469-1527 a byl člověkem renesance: idealismus
Proslovů ke 12. knihám Tita Livia, psal básně, komedie, Umění válečné, diplomat ve službě deseti despotů po pádu Savonaroly a vypuzení Medici z Florence,

S renesančním idealismem vidí příčinu selhání v námezdních vojscích, vyzývá k patriotismu, ale dochází k závěru, že Itálie je tak zkažená, že vladař musí být manipulátor

po jejich návratu v exilu píše rady, dokazuje svou užitečnost „realismem“:

Vladař nemá být vázán ctnostmi, má podřídit vše ochraně státu

především odmítá posuzování dobra a zla: jde jen o užitečnost

proto potřeba vytvořit zdání ctnosti, za ním tvrdá účelnost

příkladem je Cesare Borghia

v *Prosloveh* doporučuje republikánskou vládu, *Vladař* je příručka pro tyranu,

Virtù je především mužnost ve službě státu oproti křesťanským ctnostem,

osvobozuje od morálky

Kde není občanská společnost, tam nastupuje pojetí, které nahrazuje morálku ne estetickou, nýbrž mužností

Machiavelli jako odvrácená stránka renesance:

renesance Erasma je protest proti nesnášenlivosti
 renesance Machiavelliho je protest proti morálnosti
 snášenlivost tu vede k povrchnosti, tak k „realismu“ chápanému jako
 pragmatismus, prostý závazné morality
 (předtucha vitalismu? podobně jako s Nietzsche, je tato teze
 dvojznačná)

Machiavelli přesto jasně předkládá *problém renesance*, která je zároveň *hnutím ušlechtilých humanistů a hnutím cynických pragmatiků*

Evropa se v renesanci zbavila jha těžkého teologického dogmatismu, odhodila všechny pověry ve jménu lásky a snášenlivosti avšak zároveň s dogmatismem odhodila zásady společného obcování, ocitla se ve věku podobnému našemu, ve kterém zůstává jen dravost

Obecný problém: jak sladit snášenlivost s moralitou, svobodu s pravdou?

reformační Pravda vítězí, ale pak kde je místo pro svobodu pod vítěznou pravdou? viz Poúnorová situace

renesanční ideál svobody a snášenlivosti místo ideálu „pravdy“ – jenže i nedogmaticky potřebujeme základ pro intersubjektivně platné hodnotové soudy – jinak se tolerance zvrhne v „pragmatický realismus“

i.b. Nevyřešený problém renesance i reformace

Zatím co reformace usiluje o mravní opravdovost a dopracovává se k dogmatismu, Renaissance usiluje o snášenlivost a dopracuje se k povrchnosti – k eleganci, bez ohledu na opravdovost

Když se renesanční snášenlivosti ujmou šlechtici, vše se posouvá:

Člověk je bytost schopná elegance, *návrat k přírodě = hra na pastýře!*
 bída, utrpení je prostě fakt, zcela přirozený, ne problém ani výzva k činnosti
 námitka proti chudobě: je ošklivá
 Krása nahrazuje dobro jako základ hodnotových soudů (tzv. „etiky“)

Vsuvka: Tak i kultivované lidství pro renesanční šlechtu (Medici, Borghiové) otázkou stylu, ne podstaty: dobré je to, co je stylové elegantní

(když stiletto bzučí střední C, pak vražda je přijatelná)
 renesance se chce povznést nad upachtěnost lidstva
 vzdělanec není vázán pravidly pouhých lidí
 (přežívá v postavení „geniálního intelektuála“ v 19. stol)

Renesanční humanismus je aristokratický, usiluje o kultivované lidství osvícenský humanismus je lidový, usiluje o povznesení bedných, pomoc trpícím

Renesance usiluje o výbornost

virtu = schopnost konat to, co společnost odměňuje, výborně, lадně a bez námahy

Cyrano: vše hravě zvládne, je hrdinský bojovník, ušlechtilý milovník, vše výborně a bez námahy

Porovnej puritána, kterému záleží na tom, jak vypadá před Bohem, s *Dvořanem*

Balthasara Castiglioneho (1528) a *Il principe* (1513) Nikoly Machiavelliho

cílem je úspěch, rovná se uznání před světem

Puritán se obrací ke svému nitru, k Bohu

Renesanční člověk ke světu a jeho úsudku: jak to vypadá

Skutečnost je zdání, svět dohod, pod ním je nahodilý svět příčiny následku, prostý smyslu

Skutečnost zdání: zdání je – zdání není pouhé, je něčím opravdovým

Únik od posledního soudu: nejsem ničím, nejsem nic to znamená, neváže mě žádná „povaha“, jsem zcela svobodný. Co jsem, závisí jen na tom, jak se zdám

protože zdání, ne podstata, je co ovlivňuje druhé
 nevěra, o které nevím, nebolí, zdání nevěry, byť neskutečné, zraňuje
 dluh, o kterém nevím, podobně
 nejde o skutečný soucit, nýbrž o to, zda pohladím, podám vody, poskytnu lidskou blízkost
 - jen zdání je skutečné!!

Život nemá podstatu Jediný rozdíl je, zda žiji před Bohem či před lidmi -podstatou života je životní styl

Pozor: to je právě konzumní člověk! Život je otázkou „stylu“
 Podstatu nikdo nevidí: co je člověk sám o sobě, sám před sebou
 Skutečné je, co potvrzují lidé
 proto prodám čest i duši za to, abych žil stylově
 zadluží se, jen aby udělal dojem
 protože podstata není:
 konzumní lidé jsou prázdné skořábky, bez vnitřního uspokojení

i.c. Základní otázka: Zdání nebo podstata?

jde o život, podstatu života – nebo jde o životní styl?

Toto ovlivňuje i renesanční zbožnost:

V renesanci silný prvek náboženský, ale nechápe zbožnost jako podstatu

(člověk sám se sebou, člověk před Bohem)

nýbrž jako zdání: proto nádhera renesančních kostelů, nádhera obřadu, nádhera
 papežského dvora

Pokud **zdání je podstata**, nádhera rituálu je slučitelná s morální zhýralostí

Kde zdání je podstata, renesanční etika se odvozuje od estetiky

hřích je odsouzeníhodný, když je ošklivý, v hadrech a s boláky

hřích je přijatelný, když je elegantní

Renesance je doba, kdy vjem je realita, usilujeme, abychom vytvořili realitu krásnou

protože „realita sama o sobě“ žádná není

Podobně renesanční filosofie: hledá strukturu smyslu v tom, jak se věci jeví

let divokých husí zvěstuje budoucnost, čočka léčí oči a vlašský ořech mozek

vše podle podobnosti

Alchymie a astrologie, ne matematická přírodověda, v módě

Komenský věří na „prorocství“, zakládá na nich strategii

Problém: filosofie tu hledá smysluplný svět, ale jen svět života je smysluplný

Když smysl promítneme do příčinného světa, vzniká pověra

Ale pro renesanci esse est percipi et percipere: skutečnost je vnímaná, nebo není

To může znamenat svět je svět lidského vnímání

nebo svět ustavovaný životem – rozvede fenomenologie

Takový svět, ustavený přítomností života, je srozumitelný ve vztazích hodnoty
 a smyslu: to je skutečnost

Morris Berman, *čarodějnice skutečně čarovaly*, protože i ony, i lidé

kolem nich, na kouzla věřili, a skutečné je to, čemu věřím

a byly za to skutečně upalovány, jako v Salemu 1692

Renesanční pojetí uznává realitu dobra a zla, ale jak mezi nimi rozlišit?

objektivita boží vůle: je středověké řešení

dobro a zlo objektivní ve vztahu k Bohu, boží vůle se projevuje

v přirozeném zákonu (návyku) a ve zjevení v církevním výkladu

Andělé jsou skuteční, permoníci nejsou – tak rozhodla církev sv.

Objektivita rozumu je osvícenské řešení:

neobstojí andělé ani permoníci, obstojí flogiston

Jak renesance, která nespolehá ani na objektivitu hmoty, ani objektivitu
Božího zákona, ani rozumu
Často nevyřešila, proto páčila čarodějnice
Tolerance českých zemí jen z toho, že nikdo neměl převahu

Objektivita humanity:

Pokud renesance řešila problém intersubjektivitu, obracela se na to, co dnes
označujeme jako „renesanční humanismus“

i.d. Renesanční humanismus

V římském pojetí, *homo humanus* je člověk kultivovaný, vzdělaný
stoikové přidají nositel rozumu a proto hodný úcty („práv“)

Renesance užívá středověké pojetí humanitně vzdělaného člověka, ale toto vzdělání
vybrušuje démant v člověku, jeho humanitu
což odborné vzdělání nedělá, fyzik či lékař je často barbar
renesance již ne antika (optimistické ladění), ještě ne moderní (chybí idea
pokroku) – důraz na humanitu ji označuje

„Humanismus“ je především představa o člověku, který se stává středem všeho
(pochopitelně, je-li všechno zdání!), už není článkem v hierarchii života
Vrchol sobectví a pýchy, člověk střed všeho
ač zatím představa smysluplného světa a závaznost rozumu brání před
následky
(viz Pico della Mirandola, *Proslov o důstojnosti člověka*)

Humanita tu znamená především svobodu: popření všeho omezení osudem, údělem,
stejně popření zatížení dědičným hříchem:
člověk tu je ztělesněná svoboda, jako u Sartra

Humanita znamená přirozenost, zde v tom smyslu, že člověk je součástí přírody, nemá
nadpřirozený původ ani cíl
až na to, že je schopen paměti a naděje, žije zcela v přirozenosti
cf. *De dignitate et excellentia hominis* od Gianozza Manneti
dnes namyšlenost, tehdy protiváha „bídneho červa“
přirozený a přírodní epikurejství/hedonismus

Humanisté nesestavili systematickou filosofii, jen společné prvky
Zdání je skutečnost, skutečný svět je vnímaný svět žití, který člověk ustavuje a jehož se stává
středem, ustavuje smysl a hodnotu
Osobní skromnost Erazima rotterdamského a ranných humanistů- literátů
honba za ctí a slávou šlechtických humanistů

Homo mensura: Není to ještě panství nad světem, nýbrž lidskost
mensura není jednotlivý homo, nýbrž humanitas
Tak básník Petrarca: osvobození z poručení církve, ale dál se drží
církvního pojetí světa

Humanisté tolerantní lidé v době vyostřujícího dogmatismu
Usilují o lidskost, odmítají dogmatismus (i evangelický) ač usilují o očistu

i.d. Evropské dědictví renesance a reformace:

Trojí nedořešený problém

Zdání vs podstata, snášenlivost vs. pravda, svoboda vs. přirozenost

Odmítnutí dogmatismu, tolerance (renesance) avšak vůle hledat a věřit (reformace)
Věřit, ale kriticky, vždy s odstupem, vědouce, že v člověku dobro i zlo, v každém

Není jedno pravé dogma, ale je rozdíl – něco tíhne k dobru, něco ke zlu
 k dobru tíhnou lidé, kteří nacházejí naplnění v sebepřekračování
 Lidé, kteří dovedou soucítit s druhým a nepřeválcovat ho
 Lidé, kteří dovedou odpouštět – a tak se osvobozují od zajetí hněvu
 Není jedna dobrá společnost, ale některé podporují, co je v člověku dobré, jiné opak
 Odmítnutí skepse jako životního postoje, avšak přijetí skepse jako obrany proti dogmatismu

Úsilí o život v pravdě – a život ve svobodě (toleranci) zároveň

Konečně uzavíráme renesanci a procházíme třiceti lety válek do nové doby, osvícenství

(ii) Návraty a nový začátek

Renesance i reformace řeší problém *návratem*, k prvotnímu křesťanství, k antické vzdělanosti
 ale doba se mění, 30letá válka zpochybňuje návrat jako strategii.

Výsledek je nejprve beznaděj, pak **nová naděje: rozum**

ač ne pro celou Evropu:

Po 30.leté válce dochází k dělení Evropy

obě strany vyhlašují, že „zvítězily“, ale volí opačné strategie

Středozevní Evropa se obrací dovnitř, sází na návrat:

pokouší se obnovit tuhou pravověrnost ,středověký ideový monopol

protireformace je sama reformací:

snaží se odstranit nešvary církve ale zachovat pravověrnost:

pokud lid bude správně věřit, nebude se bouřit (obnova feudalismu)

(Příklad Galelea v domácím vězení a jeho současníků v Anglii)

podobně baroko jako symbolický výsledek pokusu o návrat ke gotice

nahrazuje spontánní víru středověku vůlí věřit (a u poddaných, rozkazem věřit)

baroku chybí spontaneita, proto je karikaturou

ale přesto zdrojem jedné orientace v českém novověku

Na okraj: rozpor v českém obrození není mezi reformací a
 katolicismem, nýbrž mezi osvícenstvím (Masaryk) a barokem
 (Pekař)

to se projevuje v zásadním rozporu ohledně Mnichova:

byl Mnichov tragedie nebo trest Boží za hybris československé
 vzpoury proti Habsburkům (cf. Podiven, Durych v Boží duze.)

Atlantická Evropa jde jiným směrem, k otevřenosti

místo k pravověrnosti se obrací k rozumu

Ref/Ren svět: ještě šum křídel andělských

po válce, hluboká desiluze, prozaizace světa (*Entgötterung, Enzäuberung*)

svět nemá hodnotu ani smysl, ale hrůze chaosu předchází matematický řád:

Nově pojatý svět je (matematicky) srozumitelný

Rozum může vysvětlit racionální svět *de more geometrico*

Osvícenec nehledá spásnou víru či spásné porozumění

učí se ovládat světový stroj (k bohubíým účelům leč ovládat)

Nová spásná víra či důvěra:

Světlo rozumu, tomu rozumu odpovídá (matematická) struktura kosmu smést pověry, s nimi bezpráví a utrpení nastolit věk světla, rozumu

Po beznaději, osvícení rozumem jako všenáprava

(Proto také „věk rozumu“ neb o „věk *philosophe-ů*“, zatím co
 „osvícenství“ označuje 18 století.)

Věk rozumu je živnou půdou naší novodobé totožnosti:

--**Komenský jako osvícenec** ante verbum

bojuje za návrat, nabízí útěchu, ale když vše ztraceno, obrací se k všenápravě

K. zůstává renesančním člověkem, vidí hodnotový svět (a věří na proroctví), leč v rámci této vize vidí rozum a osvětlu (osvícení) jako možnost nápravy

--**obrození, Masaryk** se hlásí k reformaci jako ke slavné české minulosti, avšak nevycházejí z reformace nýbrž z josefinismu, osvícenství (viz. *Moderní člověk a náboženství!*)

* * *

Co vlastně osvícenství?

Zatím co renesance byla především módní vlna, Osvícenství je myšlenkové hnutí mezi evropskými vzdělanci mezi 30.letou válkou a Francouzskou revolucí, které silně ovlivnilo obecné myšlení a mínění

Jeho přední představitelé („les Lumières“) nejsou filosofové, nýbrž vzdělanci, intelektuálové (les philosophes)

Francois Voltaire (1697-1778), Denis Diderot (1713-1784), Marquis de Condorcet (1743-1796), Baron d'Holbach (1723-1789)

Odmítají metafyziku, pokus o tvorbu modelu skutečnosti, omezují se na noetiku:

jak člověk poznává skutečnost, jsou především publicisté, populizátoři

Připravují myšlenky pro veřejné mínění, které povede ke dramatické změně

Jeich zásadní příspěvek: mění *the urban myths* – pavlačové samozřejmosti

Především legitimizuje ateismus, dává mu pozitivní nádech

Ateismus se stává heslem rozumu proti pověře

(1) Změny v samozřejmostech:

a. sociální filosofie (či politologie): především představa společenské smlouvy

zásadní otázka legitimacy vládní moci, dosud „z milosti boží“, fakticky ze

neznepochybněné tradice, z návyku: král je král

Základní skutečnost: život u všech vyšších živočichů je společenský, hierarchické

uspořádání je přirozené, vysvětlit potřebuje individualita

To osvícenství obrací na ruby

zpochybňují to již náboženské války: proč poslouchat?

po zpochybnění pospolitosti dochází k atomizaci, k představě, že „na

počátku“ žili lidé jako svrchovaní jedinci v přirozeném společenství,

společnost vzniká jejich dohodou

Hobbes: volíme si vladaře, je despota, ale ochraňuje životy

Locke: volíme si vykladače přirozeného zákona

Rousseau: žijeme přirozeně, bez reflexe

stát už není samozřejmost, vyžaduje ospravedlnění (a možná není ani nutnost)

b. teorie poznání (noetika): zpochybňuje poznání, rozděluje vnitřní a vnější, vzniká problém dosažení „vnější“ skutečnosti.

Poznání už není samozřejmost

Posloupnost **Locke – Berkeley – Hume – Kant** –

„svět se stává neznámou, srozumitelný je jen řád, který mu v poznání přičítáme, idee čistého rozumu

(Descartes, ego jako transcendentální Já, poznání jako intencionální

Berkeley přejímá, ale Já je jen psychologické Já, poznání je trpné)

Poznání už nedosahuje skutečnost o sobě, jen naše poznávání

c. matematizovaná přírodověda: Newtonovy *Principia mathematica*, pak Galileo a vědci (jako Marin Mersenne), kteří popisují matematickou přírodu čistě přirozený svět, ve kterém *život nemá smysl*, mimo přirozené úsilí o štěstí

Moderna: štěstí je něco, o čem lze usilovat na tomto světě – a dosáhnout prostředky tohoto světa

2. Klíčové pojmy osvícenského filosofování

a. Rozum jako přirozená složka lidského bytí, je činný ve všech lidských bytostech (rozum = schopnost reflexe, odstup, zvážení, rozhodnutí, hodnocení následků) u Evropanů je tento **přirozený rozum** ochromený kulturním a civilizačním osvětím vzlášt církev mate přirozený rozum pověrou, klade slepou nerefléktovanou víru nad rozum

ale mysl je *tabula rasa* (Locke), tak jak ji je možné zakalit pověrou, je možné ji obnovit patřičnou výchovou

Proto důraz na výchovu, už u Komenského

b. Přirozenost (čili „příroda“, natura, což může znamenat povaza, přirozenost, podstata) – přirozenost je správnost světa

Rozum, pokud funguje, působí podle **přirozenosti**, avšak náboženství jej zkresluje.

Proto je třeba očistit rozum, aby odpovídal přírodě

Příroda je v osvícenském pojetí *dobro a krása* řeckých představ

Příroda jako „matka“ – ano, příroda všechno vede k nejlepšímu, pokud to člověk nepokazí (nic nedělá nadarmo, ví, jak to zařídit)

skutečnost nadpřirozená = vymysly a pověry, neexistuje

skutečnost nepřirozená = artefakta: všechno umělé, tradice, návyky nepřirozené je zlo, je třeba je odstranit

skutečnost přirozená

(Osvícenci mají stejný problém s nepřirozeným jako křesťané se zlem: odkud pochází v dobré přírodě?

Rousseau je přičítá soukromému vlastnictví (Původ nerovnosti, 1754))

Pokud příroda je dobro, pak jediná možná etika je mírný hedonistický instrumentalismus.

Osvícenci jsou střídmí, v případě Josefa II přímo puritanističtí

(primitivisté: věřili, že přirozený stav skutečně existoval či existuje)

c. Pokrok – ještě nemá podporu přírodovědecké teorie (to až Darwin)

přesto dramaticky nové pojetí: helenistické je cyklické, křesťané očekávají 2.

příchod, nové je **postupné zlepšování, které je kumulativní**

Poprvé Anne-Robert Jacques Turgot v 1750, „Discours sur les progrès successifs de l'esprit humaine“

Pod vlivem rozumu a výchovy, která očisťuje od pověry, rozum vede k dokonalosti:

růst člověka k plnému lidství, růst vzdělanosti vede k ideální společnosti

(viz. šok z nacismu v nejvzdělanější zemi světa!)

3. Základní osvícenský model a jeho obměny

člověk schopný růstu k dokonalosti zlepšuje svět pro všechno lidstvo odstraněním pověry a podřízením rozumu

Osvícenci si nejsou vědomi svých stoických kořenů, ale jsou tu zjevně Víra ve schopnost člověka překonat temno, odstranit bídu

toto je schéma josefinistické, ale také základní osnova Masarykova myšlení novodobá česká totožnost, jak ji formuje Masaryk, je osvícenská

Věří v rozum, pokrok, přírodu (český pozitivismus)

Obměny v osvícenství

Osvícenství není jednotný blok

-- nedaří se pokus vymýtit náboženství jako pověru, je třeba je začlenit, proto pokusy o náboženství v mezích rozumu (Kant, Masaryk)
 Voltaire: Kdyby Boha nebylo, museli bychom ho vymyslet (Palacký parafrázuje Voltaira)

-- historický pesimismus: zas Voltaire, zkažený věk. Znovu se vynořuje cyklické pojetí dějin, které s lineárním spojí až Hegel (a Marx) v pojetí historické dialektiky

-- neřešená otázka: působí rozum ze shora nebo ze zdola?

zastánci despotismu, zvláště po Francouzské revoluci: hrůza z davu, proto všechna autorita ze shora dolů:

klíčem je osvícený despota, podpořený osvíceným předvojem, který „přinutí ke svobodě“ (Rousseau)

zastánci demokracie: *common man*, prostý člověk, pokud jeho přirozenost není zkreslena civilizačními vlivy

Osvícenci posílili demokracii především pojetím práv a svobod, základního lidství ale nebyli nepříteli státu – Tom Paine v *Common sense* podporuje podpůrný stát (welfare state)

Rozdíly mezi francouzským (přímý náhled) a anglosaským (circumstantial evidence) pojetím – příkladem soudní postupy: usilujeme o doznání nebo síť průkazů
 německé pojetí zdůrazňuje právnost

Ve středomořské Evropě je čistě vladařskou záležitostí, vydrží jen krátce
 Na místo osvícenství nastoupí tuhý konservatismus: pravověrnost, dynastie

* * *

V údobí napoleonských válek

4. osvícenství přechází v romantismus

Přechod není nepřírozený:

osvícenství od počátku zdůrazňovalo přirozenou dobrotu zkreslenou umem

Když věda selhává, nevzdává se víry v dobrotu přirozenosti, jen je k té přirozenosti hledat nový přístup

Nestačí *Verstand*, porozumění, které může zahrnovat příčinní vysvětlení

Je třeba *Vernunft*, nyní vnímaný (od Fichteho dále) jako ponor do hlubin

Romantismus se staví proti mechanismu, drží se renesančního pojetí

smysluplného a hodnotového světa (Lessing, Herder, Schiller, Goethe)

Klíčem je zas rozum a příroda, jen chápané jinak, s intuitivním prvkem.

Zdůraznit: romantismus = poznání hluboké skutečnosti v citění

iv. Osvícenské sociální strategie

Sociální strategie osvícenského optimismu vycházejí ze dvou protichůdných předpokladů:

(i) demokratická strategie

člověk je „přirozeně dobrý“, pokud ho nezkreslí vnější zásahy, např. výchova

z toho vyplývá strategie odstraňování nepřirozených vlivů, ponechání přirozenému působení

Jestliže odstraníme nepřirozené, můžeme spolehnout na zásadní dobrotu, tak jako Lenin ve *Státu a revoluci*.

totéž Adam Smith s jeho neviditelnou rukou:

přirozené sobectví povede každého k jednání, které bude prospěšné i kolektivu
(Smith hovoří jen o prodeji výrobků na trhu, tedy na souhrě souběžných
zájmů, ne o řešení zájmů protichůdných)
proto odstraňte všechno nepřirozené, nestarejte se o společné dobro, to se
postará samo o sebe

Skutečnost jiná: neomezené soupeření vytváří polarizaci, v Anglii už 12 let po zrušení
obilních zákonů (1832) i měšťané volají po nových ochranných zákonech (hornický zákon
z r. 1844

(ii) absolutistická strategie

člověk je přirozeně zkažený: potřebuje nejen čteníka, ale zákonodárce, vykonavatele a čteníka
Strategie všeho imperialismu: dobrý stát rozhodne, co je dobré (liberální demokracie
s tržním hospodářstvím), rozhodne, které státy plní toto kritérium (Irak ne) a zasáhne tam,
kde považuje změnu vlády za potřebnou, setrvá tak dlouho, až bude země „připravená na
nezávislost“ (rozuměj, sama zvolí, koho dobrý stát doporučuje).
Tak britská říše, ale také Rakousko ve vnitřních relacích
od Bílé hory stát dohlíží na člověka, rozhoduje, kdy vyhovuje, zasahuje, kde
nevyhovuje

Ani jedna strategie nepostačuje: poskytuje osvícenství možnosti jiné strategie?

Prvky jiné strategie, které ponosou své ovoce ve věku revoluce a pokroku

Nové pojetí práce

Evropa ve středověku převzala aristokratické pojetí práce,
ještě renesanční badatel nechodí do terénu, zato Galileo už ano: ptá se kanonýrů
Osvícenství vrací Evropě pojetí práce svobodného člověka
Práce šlechtí, naplňuje život

Z toho nové pojetí vědy

věda přestává být teoretickým vědatorstvím, stává se kutilstvím

Z toho nové pojetí elity

už ne jako dědičná elita, nýbrž jako meritokracie:
vědci a umělci

dnes návrat k dědičné elitě: bohatí, kteří začínali jako loupežní baroni, jejich
děti budou novou aristokracií

Potřeba obnovit meritokracii

iv. Peripatie osvícenství

Co jsou odvrácené strany osvícenství

--Vědění jako moc: osvícenství vytváří postoj člověka-vládce nad světem boj s přírodou,
představa přírody jako užitkové zásobárny bezohlednost vůči přírodě: příroda není
subjekt

--Nahrazuje věčnost budoucností

Věčnost není prodloužení času, to je jen nekonečný čas

Věčnost je nečasový rozměr, který protíná čas v každém okamžiku

Životní naplnění ve věčnosti neznamena „až po smrti“, nýbrž v momentech mimo
čas: krása, dobro, láska patří věčnosti

Životní naplnění v budoucnosti znamená konzum:

ten osvícenci nepropagovali, ale k tomu vedli svým kultem přirozenosti a
svým hedonismem

(Všimněte si: kult přirozenosti mezi zelenými!)

Jak dochází ke změně:

Středověk: věčnost jako prodloužení času v mimosvětských prostorách
 Baroko: víra se týká posmrtného života – v tomto životě je příliš nebezpečná, jak prokázali husité
 Osvícenství: po smrti, to je moc dlouho: chceme spasení v čase, a ne-li spasení, pak štěstí
 Hedonismus: štěstí je otázka konzumu

-- Dalo nám mechanické pojetí přírody

To ovšem znamená, že hodnota vstupuje do světa teprve člověkem

Ne organismus, nýbrž mechanismus se stává vzorem pro zacházení se světem

--Dalo nám pojetí nutnosti jako ospravedlnění neospravedlnitelného

Jaký význam osvícenství?

Ve škole jsme poznávali osvícenství z perspektivy věku pokroku: středověk jako věk temna, překrýval rozum pověrou, lidskou svobodu podroboval feudální nadvládě, člověka připravoval o lidskou důstojnost. Renaissance představovala věk svobody a rozvoje, Bílá hora násilné znovunastolení středověku s vymýváním mozků, návratem k pověrčivosti, postupnou ztrátou národního vědomí a sebevědomí.

Osvícenství – Josef II, josefinismus – představovalo obnovu rozumu nad pověrou (Josef II věřící katolík!), obnovu lidské důstojnosti. Obrození pokračovalo v díle josefinismu obnovením národního sebevědomí, 28. říjen odčinil Bílou horu. Masaryk ztělesněním josefinismu a obrození, demokracie vyvrcholení národních tužeb

Jenže leta komunismu zpochybňují nekritické vlastenectví 1. republiky (viz Tmavomodrý svět). Nezávislost nebyla schopná zajistit svobodu, komunisté se dovolávali osvícenských ideálů. Dnes Masaryk jako myslitel není v módě, vystupuje jiný výklad dějin

Barokní výklad: člověk je bytost chybující, jeho rozum omezený, je mu třeba víry a tradice, ve které se vyjevuje Boží vůle. Reformace byla prohřešením vůči boží vůli; kterou zastupuje tradice církve a trůnu. Bílá hora nás zachránila od bludů, osvícenství znovu narušilo spásonosnou tradici. 28. říjen byl hříchem nejhorším: zničili jsme jak trůn tak církev, Mnichov a německá okupace byl Boží trest za troufalost nezávislosti. Komunisté ukázali, kam vede osvícenství. Proto dnes se potřebujeme kát a vrátit se k tradici (konservatismus) a nebo se řídit přirozeným pudem (neoliberalismus.)

(nejde o návrat k baroku, ten je iluzorní jako obnova vesnice zrušením josefínských reforem)

Jak hodnotit osvícenství dnes?

Ve své době jako pokrok, avšak pojetí humanity a rozumu je ve stálém pokušení arogance, potřebuje reformační pojetí skromnosti.

Arogance rozumu jako vládce i jako ponoru do hlubin
 potřebuje srdce rozumné

Arogance humanity jako zdroje vší hodnoty
 potřebuje uznání svébytnosti druhého

Návrat k baroku není řešení, ale návrat k osvícenství také ne

Potřebujeme nové pojetí rozumu, srdce rozumného, které vnímá hodnotovou strukturu všehomíra

Ale jak je hodnotili jeho přímí nástupci, lidé věku revoluce?